

ثبات اقتصادی و توسعه‌ی پایدار در نظام مالی اسلامی

مریم مقدس بیات^۱

چکیده

امروزه، طرفداران اقتصاد هنجاری، جداسازی امور ارزشی، از امور اثباتی رابعت بروز مشکلات اقتصادی، می‌دانند. در سیستم مالی اسلامی، برای هر نیازی، ابزار خاصی وجود دارد. حرمت ربا در اقتصاد اسلامی به معنی معرفی یک جایگزین مناسب و کارا در سیستم مالی، توسط شریعت اسلام می‌باشد. در این سیستم، فعالیت‌های تجاری که متحمل ریسک سرمایه‌گذاری می‌شوند، مجاز به کسب درآمد و سود هستند. سیستم اسلامی، با ایجاد رقابت بین کارآفرینان، نامتقارن بودن اطلاعات را، تا حدود زیادی مرتفع می‌سازد. لذا، تصمیم‌گیرندگان اقتصادی با توجه به میزان سود انتظاری پروژه‌ها و همچنین جانشین‌های ممکن، برآورد بهتری از پروژه‌ها، خواهند داشت. بر این اساس، در مقایسه با سیستم غیراسلامی، این سیستم معیار بهتری برای تخصیص سرمایه ارائه می‌دهد. این امر کارایی، را افزایش می‌دهد. علاوه بر آن که وجوه، تنها در اختیار کسانی که اعتبار مالی خوبی دارند، تمرکز پیدا نمی‌کند و توزیع درآمد بهبود می‌یابد. در قراردادهای اسلامی، بازگشت سرمایه بستگی به بهره‌وری دارد. این مهم، حجم سرمایه‌گذاری‌ها و به تبع آن اشتغال‌زایی را افزایش می‌دهد. نظام مالی اسلامی با محوریت بر سود، نوسانات در بازده سرمایه و عدم ثبات در تصمیم‌های سرمایه‌گذاری، را کاهش می‌دهد. در این سیستم، ریسک‌های کارآفرینی بین سرمایه‌گذار و کارآفرین تقسیم شده و لذا با تشویق سرمایه‌انسانی، این سرمایه‌مورد بهره‌برداری بیشتر و کاراتری قرار می‌گیرد. نظام مالی اسلامی، حجم سفته‌بازی را در بازارهای مالی کاهش می‌دهد. در نظام مبتنی بر تسهیم سود، عرضه پول متناسب با عرضه کالا و خدمات صورت می‌پذیرد و فشار تورمی در اقتصاد مهار می‌شود. در نتیجه، پیامدهای نظام مالی اسلامی، در ثبات اقتصادی، افزایش کارایی، توزیع متناسب منابع و درآمدیین اقشار جامعه و ارتقای سرمایه‌ی انسانی، خلاصه می‌گردد. این پیامدها، اقتصاد را به سوی پارادایم توسعه‌ی پایدار، هدایت می‌کند.

واژگان کلیدی: ابزارهای مالی اسلامی، نهاد‌های مالی، توسعه‌ی پایدار و پویایی

مقدمه

در سیستم مالی اسلامی، تحمیل ریسک بر سرمایه، با سود جبران می‌شود. حرمت ربا به معنای معرفی یک جایگزین مناسب، در سیستم مالی توسط دین اسلام می‌باشد.

«أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا»

خدا تجارت را حلال و ربا را حرام کرد.

دو گروه از مقررات مالی در سیستم با حرمت ربا و جایگزینی ریسک‌پذیری وجود دارد که وجوه لازم در اقتصاد را تأمین می‌کند: تأمین مالی مستقیم و تأمین مالی غیر مستقیم.

تأمین مالی مستقیم: در این گروه دو روش مجاز شناخته شده است، یکی قرض الحسنه و دیگری تقسیم سود و زیان. اگر سرمایه‌دار، بخواهد از فعالیت خود، درآمدی کسب کند، بایستی وارد حیطه فعالیت‌های

تولیدی و تجاری ویژه‌ای شود. فعالیت‌های مذکور بر پایه تقسیم سود و زیان و تحمل ریسک است که دقیقاً به نسبت سرمایه گذاری و در تمام طول مدت بهره برداری از سرمایه، بین طرفین تقسیم می‌شود. تأمین مالی غیرمستقیم: در این گروه، ریسک ضرر و زیان می‌تواند از نسبت سرمایه گذاری طرفین تجاری، متفاوت باشد. ابزارها و تکنیک‌های متعددی مرتبط با گروه‌بندی‌هایی که در بالا ارائه شد، در چارچوب اقتصاد اسلامی، وجود دارد. سیستم اسلامی می‌تواند نهادهای خودش را برای برطرف کردن نیازهای جامعه فراهم نماید، بانک‌های تجاری می‌توانند حیات داشته باشند و برای مقاصد واسطه‌ای مالی، فعالیت نمایند. اما شیوه‌ی عملیاتی آنها با سیستم‌های مبتنی بر ربا (بهره)، متفاوت است. این مقاله، کوششی برای بیان مزیت ابزارها و نهادهای مالی اقتصاد اسلامی و آرایه‌ی پیشنهادات برای اصلاح ساختار کنونی جهت افزایش پویایی نهادها در بازار است. پس از مقدمه، بخش اول خصوصیات اصلی سیستم را بیان می‌کند. در بخش دوم، چارچوب سازمانی نهادهای مالی و اصلاحات لازم در این زمینه، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتیجه‌گیری در بخش سوم ارائه گردیده است.

۱- خصوصیات اصلی سیستم

برخی از ویژگی‌های بارز سیستم مالی اسلامی در موارد زیر خلاصه می‌گردد:

الف- هیچ نرخ بهره‌ای در اقتصاد نیست. صاحب سرمایه فیزیکی و مالی مجاز به کسب درآمد است، به شرط آنکه متحمل ریسک شده باشد. تمام عرضه‌کنندگان وجوه، مثل موسسات مالی تجاری که به دنبال کسب درآمد و سود هستند، به تدارک وجوهی می‌پردازند که همراه با ریسک است.

ب- اگر صاحب سرمایه مالی و فیزیکی، توان تحمل و تقسیم ریسک یا ضرری را ندارد، در قالب قرض الحسنه قرار می‌گیرد. پر واضح است که موسسات تجاری در این نوع معاملات، در سطح گسترده قرار نمی‌گیرند و معمولاً این امر، توسط بخش عمومی گسترش و تأمین می‌شود.

نهادهای مالی می‌توانند از دو طریق، از دارایی، کسب درآمد داشته باشند:

الف- به عنوان یک نهاد مالی کوچک که به شیوه تأمین مالی مستقیم عمل کنند و ب- به عنوان یک نهاد مالی مستقل، از طریق شیوه تأمین مالی غیرمستقیم، به کسب درآمد بپردازد.

سیستم اسلامی، با ایجاد رقابت بین کارآفرینان، پروژه‌های برتر را انتخاب می‌کند و نامتقارن بودن اطلاعات تا حدود زیادی مرتفع می‌گردد. پس تصمیم‌گیرندگان اقتصادی با توجه به میزان سود انتظاری پروژه‌ها و جانشین‌های آن - که در چارچوب اسلامی مدنظر قرار می‌گیرد - برآورد بهتری از پروژه‌ها - یعنی سودآوری و هزینه‌ها - خواهند داشت. لذا در مقایسه با سیستم غیراسلامی، این سیستم معیار بهتری برای صرف سرمایه و سرمایه‌گذاری دارد که این خود باعث افزایش کارایی می‌شود.

مدافعان تأمین مالی اسلامی، علل اقتصادی منطقی، برای کارایی این سیستم، ارائه می‌کنند. برخی از این علل به وسیله انجمن بانک‌های اسلامی^۲ تبیین شده است. "نخست اینکه در قرارداد اسلامی مبتنی بر تسهیم سود، بازگشت سرمایه بستگی به بهره‌وری داشته و تخصص وجوه بر اساس درستی پروژه انجام می‌پذیرد. این مهم کارایی تخصیص سرمایه را بهبود می‌بخشد. دوم، روش تسهیم سود، توزیع عادلانه‌تر ثروت را تضمین می‌کند و توزیع ناعادلانه ثروت در نظام‌های مبتنی بر بانک‌داری ربوی را کاهش می‌دهد. سوم

² Association of Islamic banks

، تسهیم سود ، حجم سرمایه‌گذاری ها و به تبع آن اشتغال زایی را افزایش می‌دهد. چهارم، نظام مالی اسلامی حجم سفته بازی را در بازارهای مالی کاهش می‌دهد. پنجم، در نظام مبتنی بر تسهیم سود عرضه پول متناسب با عرضه کالا و خدمات صورت می‌پذیرد. بنابراین فشار تورمی در اقتصاد مهار می‌شود.^۳

بانک ها و موسسات مالی، در تحقق اهداف مورد نظر اقتصاد اسلامی، نقش مهمی ایفا می‌کند. یکی از تفاوت های اساسی نهادهای مالی اسلامی با نهادهای مالی متعارف ، در روش های تخصیص منابع است . در سیستم اسلامی برای هر نیازی ابزار خاصی وجود دارد که اعطای تسهیلات بر اساس آن بهترین نتیجه را به همراه دارد و مهم ترین مزیت بانکداری اسلامی نیز در همین نکته نهفته است.^۴

۲- نهادهای مالی و اصلاحات

با توجه به مقررات و تکنیک های ذکر شده، مدیریت ریسک به شکل کارا و موثر در برابر چالشهای جهانی شدن ، برای نهادهای مالی اسلامی حیاتی است. بدین معنی که ریسک های بازارهای مالی و محدودیت زیر ساخت برای نهادهای مالی باید شناسایی گردد. اصلاحات مورد نیاز در این باب، با سه مولفه ی آگاهی، مشارکت و مشروعیت عجین شده است. سیاست گزار باید به عوامل و اثرات تغییرات و تمهیدات نهادی داخلی و خارجی آگاه باشد. همچنین، از ترکیب و مشارکت مولفه های به ظاهر متضاد - به طوری که مشخصه های اصلی هر مولفه حفظ گردد- بهره گردد تا نیروهای اقتصادی به طور کارا یکدیگر را تقویت کنند. مشروعیت، مستلزم حمایت جوامع محلی از مقاصد و پیامدهای اصلاحات است. اثر گذاری اصلاحات به قوانین تطبیقی و درجه ی پذیرش محلی بستگی دارد.

خصوصی سازی ، اصلاح ساختار نهادها ها و تطبیق آن با شرایط جدید باعث بهبود عملکرد این گونه نهادها در برابر چالشهای پیش رو می گردد. دستاوردهای این رهیافت به عوامل متعددی مربوط می گردد. به طور خلاصه این عوامل را می توان در موارد زیر خلاصه نمود:

افزایش آزادی مالی، اقتدار بانک مرکزی، اصلاحات مدیریت بدهی، ادغام نهادهای مالی کوچک، حفظ ثبات مالی نهادها با تزریقات مناسب به سیستم، کاهش سبزی نهادهای مالی دولتی، بهبود مقررات برای مقابله با وامهای مشکوک الوصول ، کنترل فعالیت های مخرب اتحادیه ها، اصلاح بازارهای سرمایه، عقلایی نمودن ساختار هزینه ی موسسات مالی با کنترل در بازگشایی شعبات جدید ، استفاده از دانش متخصصین، مشارکت نهادها در فرایند تصمیم گیری، مدرنیزه نمودن نهاد های مالی دولتی ، ثبات سیاسی ، افزایش درجه ی آزادی تشکیل ، تقویت بلوک های تجاری در مناطق برون مرزی، سرمایه گذاری بر سرمایه ی انسانی، کفایت سرمایه، نظارت و بازرسی بسنده بر گسترش بازار .

توجه به موارد فوق، به نهادهای مالی این امکان را می دهد که فعالیت های خود را گسترش دهند. آگاهی به چالشهای بازار ونحوه ی مقابله ی صحیح با آن بر قدرت نهادهای مالی می افزاید و زمینه را برای جهانی شدن مهیا می سازد. در این راستا، اصلاحات مورد تاکید است تا پویایی نهادهای مالی حفظ گردد. این اصلاحات با تغییر ساختار سازمانی نهادها آغاز می گردد. خصوصی سازی ، بهینه یابی و نظارت ، کارایی سیستم را بالا می برد. توجه به این نکته ضروری است که گسترش بازار با دستیابی به بازارهای خارجی صورت می گیرد. این امر

^۳ منظور، یادی پور، ۸۷، ص ۱۴۷

^۴ موسویان، ۱۳۸۸، ص ۶۴

مستلزم تمهیداتی است. ایجاد بلوک های تجاری در بین کشورهای اسلامی که همگون هستند، باعث افزایش ثبات سیاسی و اقتصادی می گردد، رقابت پذیری را افزایش داده و آسیب پذیری را کاهش می دهد.

۳- نتیجه گیری

حرمت ربا در اقتصاد اسلامی به معنی معرفی یک جایگزین مناسب و کارا در سیستم مالی، توسط شریعت اسلام می باشد. دو گروه از مقرات مالی در این سیستم، وجود دارد که وجوه لازم برای فعالیت های اقتصادی را، فراهم می کند. فعالیت های تجاری که همراه با تحمل ریسک است مجاز به کسب درآمد و سود است که نسبت سهم هر طرف تجاری مشخص، اما میزان آن نامشخص است. ابزارهای مالی تسهیم ضرر بین سرمایه گذار و استعمال کننده سرمایه، به تشویق سرمایه انسانی، افزایش کارایی و رشد در اقتصاد، منجر می شود. این سیستم با محوریت بر سود، از عدم ثبات، اجتناب می کند. تخصیص منابع نیز، بهتر صورت می گیرد و تمرکز ثروت جلو گیری می شود.

در قرارداد اسلامی مبتنی بر تسهیم سود، بازگشت سرمایه بستگی به بهره وری داشته و تخصص وجوه بر اساس درستی انتخاب پروژه انجام می پذیرد. این مهم، حجم سرمایه گذاری ها و به تبع آن اشتغال زایی را افزایش می دهد. در سیستم مالی اسلامی برای هر نیازی ابزار خاصی وجود دارد که اعطای تسهیلات بر اساس آن بهترین نتیجه را به همراه دارد. لذا، ثبات و کارایی در این سیستم، فراهم می شود.

با توجه به قوانین مالی اسلامی، مدیریت نهادهای مالی به شکل کارا و موثر ضروری است. ریسک های بازارهای مالی و محدودیت زیر ساخت های پیش روی نهادهای مالی اسلامی باید شناسایی گردد. اصلاحات مورد نیاز در این باب، با سه مولفه آگاهی، مشارکت و مشروعیت امکان پذیر است. وضع سیاست های مشابه در بین کشورهای همگون اسلامی در امور تجاری، تحرک سرمایه و نیروی انسانی، موجب اقتدار بیشتر آنها می گردد.

منابع

عیوضلو، حسین، میسمی، حسین، ۱۳۸۷، بررسی نظری ثبات و کارایی بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۳۱.

منظور، داوود، یادی پور، مهدی، ۱۳۸۷، "کفایت سرمایه در بانکداری اسلامی"، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۲۹.

موسویان، سید عباس، ۱۳۸۸، "مهندسی مالی عقود در بانکداری اسلامی"، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۳۵.

Burki, A., Shabbir, A., 2010, Bank Governance Changes in Pakistan: Is there a performance efficient?, Journal of Economics and Business.

Fahim khan, M., 1995, Essays in Islamic Economics, United kingdom, the Islamic foundation.

Sudarajan, S. and Erico, L., 2002, Islamic Financial Institutions and Products in the Global Financial System: key issues in risk management and challenges ahead, IMF working paper.

The New Palgrave Dictionary of Economics, 1998, United kingdom.